

ԱՅԼԱԲԵՐԵՐ

ՆՈՐ ՀՐԱՏՈՐԵԿԱԹՐԻԿՆԷ

1. EUSEBIUS' Kirchengeschichte Buch VI und VII aus dem Armenischen übersetzt von Erwin Preuschen. Leipzig, I. C. Hinrich'sche Buchh. 1902. 80 XXII, 109 S. 9 1/2" x 4 M. [Texte und Untersuchungen, Neue Folge, VII B. 3. Heft.]
2. Vom Kaukasus zum Mittelmeer. Eine Hochzeits- und Studienreise durch Armenien von Paul Rohrbach. Leipzig, 1903.
3. ՄԱՆԻՍԱԾԵԱՆ Թ. Թ. — Ընդարձակ պատկերագրող աշխարհագրություն, 59 պատկերներով և 12 քարտեզներով: Կ. Պոլիս 1902: Տպ. Թ. Մատթեոսյան: Էջը 40 174: 9 1/2" x 4":
4. ՀԱՅԹԻՊԵՆԱՆ ԱՐ. Թ. — Ս. Գրքը Աշխարհագրությունից պատկերագրող, տարրական Ա. և Բ. Պարսկերու համար: Կ. Պոլիս 1902: Տպ. Մ. Պետրյանյան: Էջը 8 142: 9 1/2" x 4":
5. ԾՊԹՈՒՄ ՆԻՊՈՒՅՈՒՆ: "Ἐκδοσεὶς ἀποστοκλησίων πατριαρχῶν καὶ μητροπολιτῶν." — Հայերեն և յուրաքանչյուր զատարանից Փ. Մ. Փինկ: Տպ. տպ. Մ. Մարտիր. 1902. 120 էջ 120:

1. EUSEBIUS' Kirchengeschichte Buch VI und VII aus dem Armenischen übersetzt von Erwin Preuschen. — Երբ թերթիս մէջ անցեալ տարի (1902, էջ 6—9) Դր. Էրզնէ Պրեշչենի իւր երկու անդանիկ Հայկական ուսումնասիրութեանց առթիւ Հայ հասարակութեան ևր ներկայացուէր իբր նոր Հայագետ, ի՛նչուր թէ «մօտերս պիտի հրատարակէ Եւսեբիոսի եկղ. պատմութեան Զ. և Է. գրքերուն թարգմանութիւնը» Այսօր կրնանք ըսել թէ Է. Պրեշչեն մեծ ծաւալութիւն մը մատուցած է եւրոպացի գիտնականաց նոյն պատմութեան յիշեալ երկու գրքերը գերմաներէն վերածելով:

1901ին Եւսեբիոսի եկղ. պատմութիւնն ասորերէնէ գերմաներէն վերածեց Ղեւոնդի նոյն կորեւոր գիրքն ասորերէն անհնուտ գիտնականաց մատչելի ընելու գիտամար: Ինչպէս յայտնի է, ասորերէն հրատարակութեան մէջ Զ. և Է. գրքերը ամբողջապէս ևր պահպնէ ծանօթ ձեւագրաց թերթ ունեցալուն: Թերթիս մէջ (1898, էջ 175—180) Հ. Թ. Ցաւեան «Եւսեբիոսի եկղ. պատմութեան ասորի ընագիրը» համաժամութեամբ Հայերէնին հետ, մասնախաւսականով մանրամասն խօսած է ասորերէն ընագիրն հրատարակութեան ևր Հայկական թարգմանութեան անոր հետ ունեցած աղբիւրին վրայ: Ուստի աւելորդ է մի անգամ ըսուած ներն այստեղ երկրորդել: Քանի որ Եւսեբիոսի եկղ. պատմութեան նախնեաց Հայ. թարգմանութիւնն ասորերէնէ եղած է, Պրեշչեն պարզ համարած է՝ Ղեւոնդի գերմ. թարգմանութիւնը լրացնել՝ Հայերէնէն թարգմանելով պակաս Զ. և Է. գրքերը:

Ներածութեան մէջ թարգմանիչը նախ (էջ Է—Ժ) ընդարձակօրէն ևր խօսի այն ձեւագրաց վրայ, զորոնք գործածած է Հ. Ա. Զարեան իր հրատարակութեան մէջ գետնած նախնեաց թարգմանութեան համար: Պրեշչենի Պրոք. Կոնիքերէ ալ Վենետիկ կրկին ձեւագրաց վրայ — զորոնք

գործածած է Հ. Զարեան — տեղեկութիւն առած ըլլալով՝ համամատութեամբ այն եղբակցութեան ևր հասնի, թէ Հ. Զարեան հնագոյն Թ. 1606 ձեւագիրն իրեն հիմ ըռնելով ալ՝ բոլորակէն անտեսելու շէր նախ Թ. 750 որբագրեալ ձեւագիրը, քանի որ վերջինս ինչ ինչ տեղեր լուսագոյն ընթերցուած կ'ընծայէ: Սակայն պէտք էր ըսել՝ յարէ, թէ Հ. Զարեան Թ. 1606 ձեւագիրն ամենայն ճշգրտութեամբ ի լոյս ընծայելով՝ մեզի տեսնելու հնարարութիւնն առած է թէ Հայ թարգմանիչն ինչպէս հոգ և փոյթ տարած է իր առջեւի ասորերէնը հաւատարմութեամբ ի Հայ վերածելու: — Եւ Պոլսի եկղ. պատմութեան այլ Հայ. ձեւագիրը:

Թարգմանիչը կ'անցնի այն կէտին թէ Հայ մասնաւորութեան մէջ ուր գործածուած է Եւսեբիոսի եկղ. պատմութիւնը: Ըսելէն ետքը թէ այս կէտն գրեթէ ուսումնասիրուած չէ, ինքը քննութեան կ'առնու Սեբարու թուղթն առ Եւսեբիոսի (եկղ. պտմ. Ա. Ժ) և առ Խորենացոյ (Բ. Լ. Եւն) և Ս. Պողոկէսի Վկայաբանութիւնն առ Եւսեբիոսի (Դ. Ժ) և ի Վարդ և վկայաբանութիւնը, Վենետ. 1874, Հա. Բ. էջ 233—238: Վերջոյս համաժամութիւնն ըրած է արգէն Պրոք. Ֆեփտար (անհ. Հայկական աշխատասիրութեանց հայագետ Պ. Ֆեթթեր, Սեպ. Մտնոր. Ժ. էջ 57—64): — Այսուհետեւ թարգմանիչը (էջ ԺԷ—ԺԷ.) ևր յիշէ այն ամէն սպացոյցներն, որոնք Հայ. թարգմանութեան ասորերէնէ եղած ըլլալն անտարակուսելի կ'ընեն: — Հայերէն թարգմանութեան յարգը (այսինքն կայանայ, որ հնարաւոր կ'ընէ ասորերէնը ստուգելու և ճշգրտելու): Առանց մանրամասնութեանց ինչպիսի՝ քննութեան կ'ենթարկի ասորերէն թարգմանութեան յարգը (էջ ԺԷ—ԺԷ.): Ինչ որ ասորերէն թարգմանութեան համար կ'ըստի, ևր մերձեցուի նախ Հայ թարգմանութեան: Էլ ըսէ՝ — Թարգմանիչը ինչորի կ'ընէ Հայ թարգմանութեան ժամանակն վրայ և հուսնական կ'ենթարգէ 420 տարին: Հայ թարգմանութեան հնուքնեն ևր գրեթէ ստրկաւոր հաւատարմութենէ՝ ևր տեսնուի իր յարգը: Զ. Բ. Բ.

2. Vom Kaukasus zum Mittelmeer. Eine Hochzeits- und Studienreise durch Armenien von Paul Rohrbach. — Առաջին անգամ չէ, որ գերմանացի ուսումնասիր ճանապարհորդի առնուն հանգուտ է գալիս մեր թերթիցում. քանիցս արդէն ուղեւորութեան ինքնով է Ցաւեանայս և վերջերս յԱղբիւրիկայ, պ. Դր. Բորբախ միշտ գրուած է մեր մամուլն ուշադրութիւն ևր Հայ գիտական շրջաններ համակրանքն: Այս անգամ իւր ընդարձակ 224 էջից բաղկացած պատկերագրող գրութեամբ՝ յարգելի Պարոնը մանրամասն ևր նկարագրէ իւր 1898 թ. ուսումնական ուղեւորութիւնն ի Հայս, կցելով վերում մի գլուխ եւս՝ 1900—1901 թ. տպարարութիւնները Հայոց Միջագետքում: Օգտուած ի ընէ խոր գիտնական ընդունակութեամբ, համակրելի պ. Հեղինակը բաց կ'անէ ընթերցողի առջեւ մի շարք ընտելեան տեսարաններ, ըրապիւրի, գիւղեր, վանքերի, հնուց աւերակներէ նուր պատկերներ, Տփղիսից մինչեւ

բայց զժառանգաբար այս հիւանդութեամբ վարակեալ մեր բոլոր դասաբարոյ ուրիշ ձակառարգի մը տրուած չէ:

Այսուհետեւ կը սպասենք այս միջեւ հիմայ չեղած ռոճով պատարասուած աշխարհագրական դասաբարոյ ամբողջ ձեռքի մը հրատարակութեան, որ միայն կրնայ իրաւամբ անձին սեպհականեւ — Նոր — արտադրութիւն:

4. Ս. Գրիգոր Աշխարհագրութեան դասաբարոյ, Գործարար Ա. Բ. Գործարար համար: Առջեւին ունինք աշխարհագրութեան ուրիշ դասաբարոյ մ'եւ, որ սահմանուած է տարրական գաղտնութեամբ: Ասոր յօրինուածութիւնն ալ ըստ ամենայնի վերջոյն հետ նոյն է. իւրաքանչիւր գլխոյն վերջէ Հեղինակը հարցարար մ'աւելցուցած է, ի գիտութիւն ուսուցչաց: Սակայն ուրիշ աւելեւորութիւնն ունի ալ ունի դասաբարոյն. նախ՝ ըստ կարելւոյն մղած է մանուկ սանին մատաղայ բժրոշման սահմանէն անդին ետոյ բաւեւել ու բացարարութիւններէ, եւ երկրորդ՝ նորուս աշխարհային հետաքրքրութիւնը շարժեցնելու համար ահի տեղ գեղեցիկ պատմութիւններ եւ աւելցուած են, նպատակ ունենալով՝ իւրաքանչիւր ազգաց սովորութիւններն — եթէ առանձին եւ եթէ թաղաքային — ի գիր եւ ի պատկեր բացատրելու:

Բայց զժառանգաբար դասաբարոյն սրբագրութիւնը շատ իննամբ եղած չլլալուն, զերծ չէ թեւեւ ընչին քանակութեամբ — աշխարհագր. վրիպակներէ: Եթէ դասաբարոյ մը համար սեւէ տպագրական սխալ իսկ աննկերելի թերութիւն կը համարուի, հապա ինչ բւեւել ենք, երբ տարրական գաղտնեւորութեան արդջ՝ Սեն (Senne) գետը Հռլանդայի գետ կը սորվեցուի, փոխանով՝ Բեղգիայի (տ. էջ 46):

5. Եփիփան Նիկարացոյն "Εκθεσις πρωτοχληροτών πατριάρχων τε και μητροπολιτών." — Հայերէնագետէ Գ. Ն. Ֆինկ սկսած է հրատարակել շարք մը յայտարար մանկիկ հետաքրքրական գրութիւններու — նախինքն թարգմանութիւններէն. մաս մ'իւր օգտաշատ թերթին՝ "Հանդէս Հայագիտութեան, մէջ, մաս մ'ալ առանձին հատորներով: Նորիւր լոյս հանեց, "Կեղծարի Գործապատկէն, ետքը՝ Տփղիս Մարտիրոսեանցի տպարանէն Ս. Եփիփանու ընծայածն նոր գրութիւն մ'ալ՝ "Εκθεσις πρωτοχληροτών πατριάρχων τε και μητροπολιτών" տիտղոսի ներքեւ: Մտածանալէն նշանակութիւն ունի, ոչ միայն մեծանուն Հեղինակի մ'անուն կրեղծելու ու բովանդակութեամբն, — թէ եւ վերջին կէտս Հայի տյնչեղի Հայ գրականութեան — այլ եւ իւր եզակիութեամբն:

Թայտնի է արդէն սկիւտութիւն Ս. Եփիփան իբրեւ նշանաւոր Ս. Հայր եկեղեցւոյ եւ թէ իբրեւ երեւելի Մատենադար, պաշտօնի անհնադուրութիւններէն մին եղած է Հայոց — ի հոյուց: Ս. Հօրս անուամբ գտնուած գրեթէ բովանդակ գրութիւնները թարգմանուած են Հայերէնի, որոնք թէ եւ չեն շատ հնագոյն ժամանակներէ, բայց ունին այս օրս իրենց արժէքն, կորուսած ըլլալով մանց յոյն բնագիրը: Չեւագրաց մէջ կը պատահինք երբեմն նաեւ Եփիփանու ընծայուած կեղծ գրութեանց,

իւր գլուխ-գործոցին՝ Πανάριον Ծանկին թարգմանութիւնն ծանօթ է արդէն Միտանի եւ Հ. Տաշեանի հրատարակութիւններով:

Այս Ս. Եփիփանու անուամբ հրատարակուած երկրորդ գրութիւնն է, որ լոյս եւեւէ առաջին անգամ: Ար փութեանք համառօտիւ Բանասիրաց ուշադրութիւն մատենային վրայ դարձնել:

Հրատարակիչն Ն. Ֆինկ ստով գիտած չէ գիտնական աշխարհի ներկայացրեւել Ս. Եփիփանու ընծայուած գրութեան քննախոն հրատարակութիւնն մը, այլ՝ ինչպէս կը տեսնուի, ընձեւել լոյ բնագիր մը, նիւթ սպաղայ ուսումնասիրութեանց: Այս կէտէն նկատելով հրատարակութիւն, ամենայն իննամբ կատարուած եւ յաղող պէտք ենք համարել, թող չպատէ ուրեմն մատենան ձեռք առնելու պատիւ ունեցող, հետք միանգամայն գրութեան վաւերականութեան, թարգմանիչն եւ թարգմանութեան ժամանակին, ոճոյն եւն վրայ տեսութիւններ: — Հրատարակութիւն կը բացուի արեւելեան աշխարհագրութեան "Ազգով" մը, ուսկից կը տեղեկանանք թէ առաջինկայ մատենան հանուած է Եփիփանի Մատենադարանի թիւ 1696 ձեւագրէն. ուրեմն այն ձեւ առգրէն, ուսկից լոյս տեսած էր նաեւ "Կեղծարի Գործապատկէն", որ Կարինեանցի "Մայր Յուցակին" մէջ 1654 թիւն կը կրէ: Չեւագրին ընդարձակ ցուցակագրութիւն մ'ունինք հրատարակելու Հայագետէ կատարուած "Հանդէս Հայագիտութեան" թերթին մէջ, ուր կ'ըսուի թէ գրչու թիւնը մագաղակով վրայ է ընտրի Բուլղարէն, հնագոյն Յիշատակարան կը պատի. որով գրութեան ժամանակն անյայտ է մնայ, Հայագետն հուանական թուականը կը համարի ծի-դարան սկիզբներն, 1300էն ոչ շատ վերջը: Այս մի միակ ձեւագրէ հանուած է, բայց աշխուշ պիտի գրտուին ուրիշներ ալ յոյն հազարաւոր անոնցով ձեւագրաց մէջ, ինչպէս նաեւ ուրիշ ձեռն հաւաքածոյց մէջ: Հրատարակութիւն կը գրուէ ձեւագրին 226ա—235, եւ "Նշանակութիւն Հայոց մեծաց" մասը 225ա—226ա թիւներն: Տպագրութիւնն եղած է փոքրագիր ութածայ: Հայ ընտրիչը զետեղուած է 26 էջերու մէջ, իւրաքանչիւր էջի հանդէպ կը գտնենք նաեւ յոյն բնագիր հատկորտներն: Թերթիւնտեղով քանի մ'էջ, անհայտգիտն կը տեսնուի հայուն անհամաձայն արժէքն: Անհամաձայն, վառն զի ասոր ալ յոյն բնագիրն Եւսեբեայ Գործիկոսի ձախող բախտին հանդիպուէ եւ, կորուսած ըլլալով մեծադոյն մասը: Քանի մը հատկորտը հաղիւ կայ, եւ այն նաւաբեկութենէ ապաստած բեկորներ: Անպիտն որ հայ թարգմանութեան դիմացը կայ միայն յէջ 7. 9. 21. 23. 25 (փոքր համարը). 33 (փոքր համար մը միայն), 37 (քանի մը հատկորտ բաւ), 39

Zeitschrift für armenische Philologie. Marburg (Hessen). 1902. pp. 1-32. 97-117.

Ըստ Կարինեանցի Ծուցակին "Քառածալ Կորդիլլընարի Գործութեան":

Այս Կարինեանցի Կորդիլլ կայ ձեւագրին մէջ: Օրինակ մը կայ նաեւ Ստիփանեան գրատան թիւ 3 ձեւագրին մէջ:

(գործը հասած մը)։ Հայն թէ եւ ամբողջական է, սակայն համեմատելով այն հասակոտներուն հետ, պակաս են ինչ ինչ անունները։

Բնագիրն իբրեւ վերնագիր կը կրէ “Եպիփանու եպիսկոպոսի իկրպոսից զասն նիսակապտեւ եկեղեցեաց իւրաքանչիւր աթոռոց մայրաքաղաքաց, ուր Յուստինիէն է։ Παναγιωτου αρχιεπισκοπου Κύπρου εκθεσις πρωτοκλησιων πατριαρχων τε και μητροπολιτων”, այսինքն “Եպիփանու արքեպիսկոպոսին Կիպրոսի բայաթաութիւն նախագահ պատրիարքաց եւ մետրպոլիտաց”։ Կարենեանցի Յուստինիէն մէջ հետեւեալ վերնագիրն ունի “Բայաթաութիւն մայրաքաղաքաց եւ մետրպոլիտաց հայկէն”, որ անշուշտ իւր կողմէն է, ձեռնագիրն մէջ տեսնուած “Կարգաբարութիւն Առաքելաւոր սրբոց մայրաքաղաքաց եւ մետրպոլիտաց եւ արհիպիսկոպոսաց սահմանեալ ըստ առաքելական եւ պատրիարքական աթոռոց” եւ եղաւ այս կարգ ասորիանացոյ ըստ հանապապետից ըստ տիեզերական տոգովոց աւերիաց, իւրագրի վրայէն՝ յարմարցուած։

Յոյն եկեղեցական մատենագրութեանց մէջ բազմից կը պատահէր այսպիսի գրութեանց, որոնք ընդհանրապէս հնագույն ժամանակներէ չեն։ Կը խօսին ընդհանրապէս եկեղեցական նուիրապետութեանց վրայ եւ ցուցանեն կը պատրիարքական աթոռներու, անոնց տակ երդոյ մետրպոլիտաց եւ իրենապոլիս եպիսկոպոսութեանց, նշնակու Մետրպոլիտաց եւ անոնց ներքոյ եպիսկոպոսութեանց թէ մըր է ասոնց սկիզբը, շատ գումար է հաստատութեամբ որոյնէն, գլխաւորաբար յետագայից մեծածառն այլապէս փոփոխութեանց եւ յաւելուածներուն պատճառաւ։

Գրութիւն մծ նշանակութիւն կրնայ ունենայ իւր հնութեամբ, թէ՛ վերաբերանութիւնը շուրջին, — որ շատ կասկած չիլ է — ըստ որում հեղինակ կը ծանցուի Ս. Եպիփան, որ կ'ապրէր Դ—Ե դարու մէջ (ծնած է յեղեւէթուր պոլսի Պաղեստինոյ իւր 315ին. † 403, Մայիս 12)։ Վասն զի համանիւթ գրութեանց մծ բաղմունքին է հասած է մեզը, որոնց ցայտօք ծնած իմ հնագոյնը՝ Ջ. դարէն վերջն է։ 1866ին հրատարակել գիտնականն G. Parthey ի Բերլին չերկիւն Գրամատիկոսի Տունքիցիոսի հետ այսպիսի գրութեանց ժողովածուի մը¹։ այս աւելի լայն տեսան բաղմունքին քննութիւնները։ Յատկապէս յիշուելու արժանի է Հ. Գեյցերիւնը, որ ծանօթացուց նաեւ այլեւայլ

նորանոր հասակոտներն եւ ցուցուց թէ Parthey հրատարակութեան մէկ մասին հեղինակը՝ Է. գարուն ապրոլ Գեյցեր Կիպրոսին է։ Գեյցերան հրատարակել նաեւ այն մատենագրին գործն աւանդին ապագրութեամբ 1890ին ի Լյուպիքի։ Հայկական ձեռագրաց Հաւաքածոյից մէջ ալ ցանցաւ չեն այսպիսի գրութիւններ, որոնք թարգմանութիւն են յունարէնէ։ Յիշեալ գիտնականն՝ Գ. Գարեթիէ ժողովածոյին մէկ մասն ունիք հայերէն. այսպէս 138—145 էջերուն, որ հրատարակել Հայագիտն իւր թերթին մէջ²։ բայց հրատարակուածն փոքր հասակոտոր միայն է, 150—161 էջերուն, Ս. Եպիփանու անուամբ այս գործն. 265—308 “Նեղոսի Դոգմապատուի”³։ Դարեմալ ունիք Գեյցերայ Կիպրոսայ գրութիւնն։

Թէ ինչ կարծիք յայտնած են եւրոպացի գիտնականները գրութեանս վերաբերանութեան նկատմամբ, մեզի կը մնայ անտեսել։ Բայց անշուշտ անվաւեր պէտք ենք համարել, թէ “Եպիփան արքեպիսկոպոս Կիպրոսի”, անունն ենք եւ Պ. Եպիփան հայկական։ Նկատելով այն էլ մէջ բերուած կաթողիկոսութեան նաեւ ու եպիսկոպոսութիւններն, որոնք հաւանականօրէն հաստատուած են Ջ—Է դարերուն եւ ապա։ Մասնանիք իշնները հոս ի միջի այլոց Կ. Պոլսոյ եւ Երուսաղէմայ աթոռներն, որոնք Հռոմոյն, Ալեքսանդրիոյ եւ Անտիոքայ պատրիարքական աթոռոց շաղկին մէջ իբրեւ պատրիարքանիստ յաւալ կը բերուին։ (“Նախառաջին” պատրիարք Հռոմոյն։ Պօրթիւրէ Կոստանդնուպոլսի։ Պատրիարք Ալեքսանդրոս։ Պատրիարք (առաջին)՝ Անտիոքայ։ Պօրթիւրէ Երուսաղէմ)։ Յայտնի է արդէն, որ Ս. Եպիփանու ժամանակ պատրիարքութիւն ունէին միայն Հռոմոյն, Ալեքսանդրիոյ եւ Անտիոքայ աթոռները։ Երուսաղէմ ունէր մետրպոլիտութիւն յաւալ ըսող զիւրմասնին, որմէ ետքն անցաւ իշնանութիւնն Կեսարիոյ եւ Արքիանու կայսեր (117—138) նորագիւնն ետքն եղաւ եպիսկոպոսանիստ Կեսարիոյ

¹ Նշանելու Հայագիտութեան՝ Ս. էջ 198—200, ուր ապրած է նաեւ հայաւոր համապատասխան այն բնագիրն ալ։

² Վաղարշապատ 1902։ Ըստ Մեծ. Հ. Բ. Թարսեանի ծմն. Բաղմունքի 1902. էջ 456) “Հաւանական ծ. Գարուսի վերջը հայերէն թարգմանեցուց հայ գիտնականը, Բայց կործնէր այս ըստ կամ երկարութիւն մը եւ քան զի այն մատենին վերջն, էջ 33 նաեւնութեան մէջ կը կարգուց թէ երկու ձեռագիր ունի յիշատակարան մը, ուր կ'ըսուի” ՈՐ. (— 1179) Թաւ. “Թարգմանեցուց ի ձեռն Կեսարիոսի եպիսկոպոսի եւ Կոստանդնուպոլսի մետրպոլիտի”։ “Ներսէս եպիսկոպոսն է իւրն Ս. Ներսէս Լամբրոնացի եպիսկոպոսն Յարսին (ձեռագրութեան 1175)։ Որքան թարգմանած 1179։ Կ'ընկայ վերպալ եւ Յիշատակարան Մեծ. Հոր անուն ինքնին։ Իսկ “Եւ Կոստանդնուպոլսի մետրպոլիտի իւրն իսկ իսկ զորք ինքնին կը հետեւութիւնն է փոխած ընթեւելու. “Եւ Կոստանդնուպոլսի մետրպոլիտի, այսինքն Ս. Ներսէս Թարգմանած է օգնականութեամբ Կոստանդնուպոլսի, որ Երուսաղէմն (Երուսաղէմի, որուն ձեռնանութեան իր յեղած էր եւ Ալեքսանդրեանցին միմեւ Յովհանն Եպիսկոպոսն) նշն արարին (Հմն. Մատենագրութեան հայկական թարգմանութեան նշնները)” էջ 302, 303։

³ Փակեղեցից չին օրոնաբէրի մէջ։

¹ Այս իւրագրին ունի նաեւ Գեորգիոյ Կիպրոսայ նման գրութեան թարգմանութիւնն, որ ի վառի. հրատարակել 1902. Cod. arm. թիւ 3։ Ձեռագիրն Յոյին համեմատութիւն մը հաստատելով ծանօթ հայագիտն Կոնստանթինի թերթին Byzantinische Zeitschrift Հատոր Ե. էջ 118—138։ Ձեռագրին մանրամասն նկարագրութիւնն է “Հանդիս Աթոքիոյ, 1892. էջ 245—247, ուր թարգմանութեան կը հարաւոր ի 1179ին անդի ունեցնէ ձեռամբ Ս. Ներսէս Լամբրոնացի։

² Synecdemus et notitia graecae episcopatum, accedunt Nili Doxapatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata ex reocon. Gustavi Parthey. Berolini 1866.

մտարապրությունն առի: Նիկիոյ Ա. Ժողովքը (325) իւր ի. կանոնովը շնորհեց երուսաղէմայ յառաջանան «պատիւ», այլ ոչ իշխանութիւնը»:

Ծանօթ եւ Եփեսոսի Ժողովոյն Ժամանակ (431) Յորնաղ երուսաղէմացւոյն պատրիարքութեան իրաւունքն ստանալու ջանքն, որուն հասաւ քաղեկեղոսի Ժողովքէն (451) հաղթը — Նիւմպէս եւ Կ. Պոլիս, որ Ս. Եպիփանուս առնէ Լերսիդեայի մտարապրութեան կը վերաբերէր: Հոս իրերը հպաւում կը կարգադրուի մէջ կը ներկայանան: Հեռակողմ կը կրկնայ ընդ ձեռնարք պատրիարքին Աստանդիւնպաւութիւն (451 18) եւն: Կ. Պոլիս Ս. Ժողովոյն մէջ (381) ընդունեցաւ միայն «պատիւ աւագութիւն» յետ եպիսկոպոսին ձեռնութիւն: Չայս քաջ գիտէ ինքն Եպիփանոս որ նոյն Ժողովքին մէջ էր ի Հռոմ, ուր հաստատեց Ս. Դամասուս Քահանայապետն Կ. Պոլսոյ Ժողովոյն մէջ փորձեց Անատոլիոս Կ. Պոլսոյ եպիսկոպոսը Պոնտոսի, Ասիոյ եւ Թրակիոյ բաւաւաւ մտարապրութեան իրաւունքը ձեռք բերել: հաստատեց ուղեւորով Իւլիանոսով, որ սակայն չյաջողեցաւ նոյն առնել: Հոս այս ամէնը լիով ստացած է (451 18 — 44): — Այսչափ կարծեմք բաւական պատշաճ է Զ. դարէն վաղ գնելու դրութեանն Ժամանակն եւ մերժելու վաւերականութիւնն. աւելին տեղւոյս չէ: Այնքինք այժմ ուրիշ կարեւորագոյն կէտի մը, այսինքն տեսնենք թարգմանիչն, թարգմանութեան Ժամանակն ու ոճը:

Ինչպիսի բարեւ, ձեռագրին հին յիշատակարան կը պահի, որով շնորհ կրնար ստեղծութեամբ թարգմանչին եւ թարգմանութեան Ժամանակին նկատեցող բան մը գրուցել: Բայց յամենայն դէպս հնագոյն Ժամանակներէ չէ, եւ ոչ ալ շատ նորագոյն եւ ինչպէս Հայաստան լաւ գիտած էր, օրինակութիւն 1300էն շատ վեր անհնար է գնել: Սակայն այն թուականն օրինակութիւն ըլլալուն, անշուշտ թարգմանութիւնն բաւական կանոնի պիտի ըլլայ, նկատելով այն կէտն ալ, որ անթիւ աղանաւունք, որ կը գտնուի ձեռագրին մէջ, անընդմիջաւն օրինակութիւնն ձագագ չեն կրնար ըլլալ: Թարգմանութեան հաւանական թուականն համարելու է Ժ. դարն, որ դար էր համանիւթ դրութեանց թարգմանութեան: Թարգմանչին անմին նկատմամբ հնար էր տեղեկութիւն մ'առնուլ, ի՞նչ է գտնուէին ուրիշ օրինակներ եւս: Բայց առ այդմէս դադարեց կը մնայ: Մանր լինելով թարգմանութիւնն հետեւեալ հանգամանաց մէջ կը ներկայանայ մեզի թարգմանիչն Կիլիկիոյ սահմաններէն է, հոն ուսած ու սնած. Ժանթիւրացած է հայրենի երկրին եւ իւր ջըլականներուն, գիտէ աւոր մէջ քաղաքներ, լսած է անոց հին ու նոր աւուանքներ: Ամանական վիճակի մէջ է. կարգացած

է Ս. Հարց գրքեր, Ժանթիւր են իրեն Ս. Գրիգոր Աստուածաբանի գրքերը, այնպէս որ՝ երբ կարգայ կամ լաւ չկարգանդ կը յիշէ որ հոս կ'աղարէր Երեմիա հայախաղ Աստուածաբան մը. նորապաշտ է Յունաբնէն. հնուաւ թարգմանած նիւթոյն, բայց հետաքրքիր: Եւնի գնուութիւն չկարողութեան ինչէն Կիլիկիոյն անունն եւս տանք եւ կ'ընեն այդ վանականին անունն եւս տանք եւ կ'ընեն «Կերսես Լամբրոնացի»: Վերջնոր համար թէ եւ չունինք զօրաւոր պատճառներ, սակայն գրութեանն ոճոյն Լամբրոնացւոյ ուրիշ մէկ թարգմանութեան հետ ունեցած լինի որ նմանութիւնը կասկած կը զարթուցանեն ստոր: Առնուիք համեմատութեան «Կերսես գոքսպատուի», թարգմանութիւնն: Մի եւ նոյն անուն է, մի եւ նոյն գիտութիւն, մի եւ նոյն անհմտութիւնն, գլխաւորաբար աշխարհագրութեան մէջ, մի եւ նոյն ուղղագրութիւնն, օրաւներն, այստե տարբերութեամբ որ հոս առանձին իւր նախափորձին մէջն է, մինչ հոս ունի օգնական: Թէ եւ հայ բնագիրը յունարենի նկատմամբ մեծ նշանակութիւն ունի, սակայն շատ պատշաճ ըլլալուն յարգն մասամբ ինչք կը նուազի: Այս վիճակի մէջ գտնուի է հայ բնագրին նախնականին վրայ գաղափար մը տալը, ինչն զի օրինակութիւնը տեղեւ գաղափարողաց վաւաց տակէն ելած են, որով անթիւ վերականգնել կը վիճեան, եւ տեղիս տեղիս պիտի կերպարանք առած են, որ անհնարին է ուղեւոր չուշակել: Իրաւունք ունի աւորմանն Հայագրեան օրինակութիւնը «մեղքեանապէս, անուանելու»: Այս այսպէս նկատելով հանդերձ, անշուշտ մեծ մաս մ'ալ թարգմանչին վերաբերել ենք: Բանի մ'օրինակ բաւական կրնայ պատկերացնել բնագրին վիճակն: Եւնիարեն Գալլար Ժանթիւր անունն հոս կը գտնուի փոխուած «Գանդիւր» (հմտ. էլ 4.) այլուր Գանդարտ 'Սորոսիդոս = «Կերսեսաց» եւ այլուր «Որորեաց» ու աւելին գրչադրաց քաղաքործութիւնն է անշուշտ, թէ եւ թարգմանչին ալ կրնայ ըլլալ, համարուելով Ծն յօդ: Πόντου(-τος) = «Պանթիպոսի», զոր այլուր կը գտնուի «Պանտոս»: Փորտիւս = «Փուրտիւս» փոխ: «Փուրտիւս», եւն: Հատ տեղ կը պատահինք յունական հայրենի վերջաւորութիւնը պահուած, գլխաւորաբար անուանելի. այսպէս «Մեռոն», յորին Մύρων փոխ: Մեռացաց քաղաքն. Ծ (ἐπίσκοπος) Նυνδων «Սինդոն» փոխ: Եպիսկոպոսն Սինդուրացաց քաղաքն, եւն: Եւն: Նիւմպէս շատ անդմատ ջըլականք մըն է «Նախաւաղին Լազիկոյ» փաւերդոս, խաղը, ուր Յոյնն ունի «Ἐπαρχίας Λαζιχῆς» (ἐπίσκοπος) του Φασιδός = «Գաւառն Լազիկոս» եպիսկոպոսն Փաւերդ: Եւն:

1 Սաւաթի քանի մ'օրինակ. Յուն 'Ιεροπόλις քաղաքին անունն կը գտնուի Մեռոն (Նեղոս. 6 Եպիփ. 8 12): Հէմ յոն 'Ερεσα (Նեղոս. 6 Եպիփ. 8 16) եւն: Յունական հայրենի վերջաւորութիւնը պահուած. զ. որ 'Ανθόνηος = Անթոնիանոս. 'Αδρία = Անդրեան փոխ. Անթոնիան. Արքիմ եւն: Մտադրութեան արժանի է «Անդրեան» աւուանքն որ կը գտնուի եւ Եպիփանու մէջ: Հմտ. Անդրեան չեմ. յոնն է 'Αδρηανός Ծղղոն.

2 «Հանդէս Հայագրութեան» Ա. էլ 117:

3 «Գանդերն» կը գտնուի եւ «Նեղոսի» մէջ. էլ 30:

1 Հմտ. Պատմ. արեւ. Ժողովքի է. Գ. Ա. Յունական. Արեւ. 1847. էլ 49:

2 Հմտ. Brück. Kirchengeschichte. Mainz 1898. էլ 151:

3 Պատմ. Պիւղ. Ժող. էլ 132:

4 Ար. էլ 135-136:

5 Հմտ. Ար. էլ 230. եւ Brück. 151-152 եւն:

